

δυσπίστως ὑπηρετοῦσιν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν κυρίων. Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ γονεῖς, νομίζομεν ὅτι καλλιέργουσι καὶ προάγουσιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἑλληνοπαίδων τὸ τῆς φιλοσοφίας συναίσθημα. Τοὺς δὲ διδασκάλους παρακελευόμεθα νὰ ἀγαπῶσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν· νὰ ἔρχωνται εἰς στενοτέραν μετ' αὐτῶν σχέσιν, θεωροῦντες αὐτοὺς οὐχὶ ὡς ξένους τινάς, ἀλλ' ὡς ἴδια τέκνα, ὧν καθήκον ἔχουσιν οὐ μόνον τὸν νοῦν ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν νὰ ἀναπτύσσωσι καὶ διαπλάσσωσι· νὰ γίνωνται αὐτοῖς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἐν τῇ σπουδῇ παντὸς καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ διδάσκαλοι νομίζομεν ὅτι ὑποθάλλουσι καὶ κρατύνουσι τὴν φιλομάθειαν τῶν ἑλληνοπαίδων. Τὴν φιλομάθειαν τῶν ἑλληνοπαίδων δύνανται καὶ οἱ πλούσιοι νὰ προαγάγωσι· διὸ καὶ αὐτοὺς παρακελευόμεθα ἵνα δαπανῶσιν ἀφειδέστερον ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν εἰς σύστασιν σχολείων, εἰς ὑποστήριξιν ὑποτρόφων, εἰς ἐκδοσιν βιβλίων καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν συγγραφέων ἢ μεταφραστῶν συγγραμμάτων ὠφελιμωτάτων. Τοὺς δ' ἱερεῖς παρακελευόμεθα ἵνα διδάσκωσι τοὺς Ἕλληνας συνεχῶς ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τὰς ἀληθείας τῆς θείας μεγαλειότητος· νὰ κατηχῶσι κατ' οἶκον τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ὀδηγῶσιν αὐτὰ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς· νὰ φέρωνται κοσμίως ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀναστροφῇ καὶ εἰσάγωσι τὴν εὐπρέπειαν εἰς τὸν ἅγιον οἶκον τοῦ Ὑψίστου. Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ ἱερεῖς προάγουσι τὸ εὐσεβὲς τοῦ Ἕλληνος φρόνημα. Τοὺς δὲ ἰθύντορας τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας παρακελευόμεθα νὰ τηρῶσι μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τοὺς νόμους τοῦ κράτους· νὰ μὴ ἐπιβουλεύωνται τοὺς θεσμοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτεύματος· νὰ ἐξασφαλίξωσι τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου· νὰ μὴ παραβιάξωσι τὴν συνείδησιν αὐτοῦ· νὰ μὴ ὑποδουλώσιν τὸ φρόνημα· νὰ μὴ παρεμβάλλωσι προσκόμματα ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων· νὰ κρατῶσι διηνεκῶς τὴν πλάστιγγα τῆς δικαιοσύνης, ἐνθυμούμενοι καλῶς ὅτι ὁ Ἕλλην παρὰ πᾶν ἄλλο ἔθνος δὲν ἀνέχεται οὐδέποτε οὐδαμῶς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀδικίαν. Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ πολιτικοί, νομίζομεν ὅτι προάγουσι τὸ φιλελεύθερον τοῦ Ἕλληνος πνεῦμα.

Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ, κύριοι, ἐπαπειλεῖται νὰ καταστραφῇ ἐκ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς τὸν ἑλληνικὸν βίον ὀθνείων καὶ ἀνθελληνικῶν στοιχείων, ὧν κυριώτερα εἶναι οἱ γλωσσικοὶ ξενισμοί, ὁ φραγκικὸς χορός, αἱ φραγκικαὶ θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἡ πολυτέλεια. Τούτου ἕνεκα καθήκον ἔχουσι πάντες οἱ Ἕλληνες, 1) ὅπως καθαρίσωσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἀπὸ παντὸς ξενικοῦ στοιχείου, λαλοῦντες καὶ γράφοντες κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται ἐνδελεχὴς μελέτη τῶν

ἑλληνικῶν συγγραμμάτων· 2) ὅπως ἀποσκορακίσωσι τοὺς ἀσέμνους τῶν Φράγκων χορούς, χορεύοντες πάντοτε τοὺς ἔθνικοὺς χορούς, οἵτινες, καὶ περ λείψανα σεβαστὰ ὄντες τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν χορῶν καὶ φέροντες τὸν τύπον τῆς εὐσχημοσύνης καὶ σεμνοπρεπείας, κινδυνεύουσι νὰ ἐκλείψωσιν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰδῶς· 3) ὅπως ἀπομακρύνωσι μὲν ἐκ τῆς θεατρικῆς σκηνῆς τοὺς ἀσέμνους καρδακισμοὺς καὶ τὰς ἠθοφθόρους τῶν Φράγκων παραστάσεις, ἀναβιβάσωσι δὲ ἐπ' αὐτὴν δράματα ἑλληνικά, ἄτινα, ἑλληνιστὶ γεγραμμένα καὶ ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν ἔχοντα, δύνανται νὰ διατηρῶσι γνήσιον καὶ ἀκμαῖον καὶ ζωηρὸν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα· 4) ὅπως ἀποπτύσωσι πᾶν εἶδος πολυτελείας, ἐξωθεν ἐπερχομένης καὶ ἐπαπειλούσης νὰ μολύνη καὶ νοθεύῃ τὸν ἑλληνικὸν βίον, καὶ ἐγκολποθῶσι τὴν ἔμφυτον τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καὶ σωτήριον λιτότητα καὶ ἀπλότητα, ἀπλότητα ἐν τοῖς οἰκοδομήμασι, ἀπλότητα ἐν τῇ τροφῇ, καὶ καθόλου ἀπλότητα ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τοῦ βίου. Οὐ μικρὸν εἰς προαγωγὴν καὶ διατήρησιν τοῦ ἑθνικοῦ χαρακτῆρος ἤθελε συντελέσει καὶ ἡ καλλιέργεια ἑθνικῆς μουσικῆς, ἥτοι μουσικῆς τοιαύτης, ἥτις ἀναπτεροῖ τὸ φρόνημα καὶ διαθερμαίνει τὴν καρδίαν τοῦ Ἕλληνο, παρορμῶσα αὐτὸν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ εὐγενῆ πρᾶξιν.

Οὗτος εἶναι καθόλου ὁ τρόπος, καθ' ὃν νομίζω ὅτι δύναται ἐπιτυχέστερον οὐ μόνον νὰ διατηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ προαχθῇ ὁ ἔθνικὸς τοῦ Ἕλληνοσ χαρακτήρ, ἥτοι τοιαύτη εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ ἑθνικὴ τοῦ Ἕλληνοσ ἀγωγή ἡ ποιῶσα αὐτὸν *φιλόστοργον καὶ φιλόπατριν, φιλομαθῆ καὶ φιλόκαλον, φιλόθρησκον καὶ φιλελεύθερον.*

Πρὶν δὲ καταπαύσω τὸν λόγον ὀφείλω, κύριοι, ν' ἀπονείμω τὸν προσήκοντα ἔπαινον εἰς τοὺς συλλαβόντας ἐσχάτως τὴν ἰδέαν πρὸς ἴδρυσιν ἑθνικοῦ θεάτρον καὶ πρὸς συναγωγὴν καὶ πανηγυρικὴν ἔκθεσιν τῶν ἑθνικῶν κειμηλίων. Τὰ μέσα ταῦτα θαυμασίως συντελοῦσιν εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ ἑθνικοῦ φρονήματος καὶ εἰς ἑθνικὴν μόρφωσιν τοῦ Ἕλληνοσ. Ὅταν ὁ Ἕλλην βλέπῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Διάκον καὶ τὸν Τζαβέλλαν καὶ πάντας τοὺς ἥρωας, τοὺς παραδόντας εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, θαυμασίως συγκινεῖται καὶ πρὸς μίμησιν τῶν τούτων ἀρετῶν παρορμαῖται. Ὅταν δὲ πάλιν παρατηρῇ ὁ νέοσ Ἕλλην τὰ κειμήλια τῶν προγόνων αὐτοῦ, τὰ ὄπλα δι' ὧν οὗτοι πολεμοῦντες πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔθραυον τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας καὶ προητοίμαζον τοῖς ἀπογόνοις τὴν ἐλευθερίαν, θαυμασίως ἀναφλέγεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἡ ἱερὰ φλόξ τῆς φιλοπατρίας συνεπαγομένη αἰσια ἀποτελέσματα.— Διό, φρονῶ, ὅτι τὰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις δὲν

πρέπει νὰ περιφρονῶμεν καὶ μιμητρίζωμεν, ἀλλὰ τούναντίον νὰ ἐνισχύω-
μεν παντὶ τρόπῳ καὶ πάσῃ δυνάμει, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐμπεδώσωμεν τὸ
ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Εἶτα ἡ συνεδρίασις ἐλύθη.

Ἐν τῇ 9^ῃ εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 2ας Ἀπριλίου 1884, πρὶν ἢ ἀρξῆ-
ται ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος συζήτησις ὁ Προεδρεύων Ἀντιπρόεδρος κ. Ἀριστ.
Σπαθάρης λαβὼν τὸν λόγον εἶπε τοιαῦτα.

Ἀξιότιμοι κύριοι, Ἰνωστὸν εἶνε ὅτι ὡς θέμα τῶν εἰδικῶν συνελεύσεων
τοῦ παρόντος ἔτους πρόκειται ἡ ἐν τοῖς σχολείοις ἐθνικὴ μόρφωσις τῶν
ἑλληνοπαίδων. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἐν τῶν μέσων πρὸς ἐθνικὴν
μόρφωσιν τῶν παιδῶν εἶνε καὶ ἡ διηνεκῆς θεία τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων καὶ
μάλιστα τῶν κειμηλίων ἐκείνων ἅτινα πρὸ μικροῦ ἐξετέθησαν ἐν τῇ Προ-
λυτεχνικῇ σχολῇ καὶ ἅτινα κεῖνται εἰσέτι ἐκτεθειμένα.

Ἡ θεία τῶν κυμαινομένων ἐθνικῶν σημασιῶν, ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὁποίων
ἐπολέμουν οἱ πρόγονοι ἡμῶν κατὰ τῆς βαρβαρότητος, ἀναπτεροῖ θαυμα-
σίως τὸ φρόνημα τῶν νέων ἡ θεία τῶν ὀπλων, τὰ ὁποῖα ἐκράτουν αἱ
στιβαραὶ χεῖρες τῶν προγόνων ἡμῶν καὶ διὰ τῶν ὁποίων συνέτριβον τὰ
δεσμὰ τῆς δουλείας, δι' ὧν κατείχετο δεδεδεσμευμένον ἐπὶ τέσσαρας αἰῶ-
νας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐξάπτει μεγάλως τὸ πατριωτικὸν συναίσθημα τῶν
νέων. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀφελῶν ἐκείνων ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας διὰ τοῦ
ιδίου αἵματος ἔγραφον ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης οἱ ἥρωες τῆς Ἑλληνι-
κῆς ἐπαναστάσεως, συγκινεῖ θαυμασίως τὴν καρδίαν τῶν νέων καὶ ἐξε-
γείρει τὸν ἐθνικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἄπαντα τέλος τὰ κειμήλια, καὶ αὐτὰ
τὰ ἐλάχιστα, εἶνε κέντρα θαυμάσια πρὸς ἀναζωπύρησιν καὶ διατήρησιν
τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος.

Ἄλλὰ τὰ κειμήλια ταῦτα τὰ ἐθνικὰ μέλλουσι μετ' ὀλίγας ἡμέρας
ν' ἀποκομισθῶσιν ὑπὸ τῶν ιδιοκτητῶν αὐτῶν. Θὰ ἀξιωθῶμεν ἄρα γε νὰ
ἴδωμεν ταῦτα καὶ δευτέραν φοράν, ἢ θὰ ἀξιωθῶσιν τοῦλάχιστον οἱ ἡμέ-
τεροι ἀπόγονοι νὰ ἴδωσιν αὐτὰ! Ἐγὼ τοῦλάχιστον πολὺ ἀμφιβάλλω.
Φοβοῦμαι μᾶλλον, μήπως τὰ κειμήλια ταῦτα ἕνεκα διαφόρων λόγων δὲν
ἐκτεθῶσι τὸ δεύτερον εἰς θεῖαν τοῦ κοινοῦ. Φοβοῦμαι μήπως πολλὰ τούτων
πωληθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐνδεῶν κατόχων. Φοβοῦμαι δὲ καὶ μήπως ἄλλα κί-
βδηλα λάβωσι τὴν θέσιν πολλῶν γνησίων.

Τί λοιπὸν ποιητέον; ἠδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο,
λέγω ὅτι πρέπει νὰ γείνη ἐκεῖνο ὅπερ καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν συνεβούλευ-

σαν· α) νὰ παρακληθῶσι δηλ. εἰ ἰδιοκτῆται δ' οἰουδήποτε τρόπου ἐφικτοῦ εἴτε ἐπισήμως εἴτε ἰδιωτικῶς, ἵνα ἀφιερῶσιν ταῦτα εἰς τὸ ἔθνος, ὅπερ εἶναι καὶ ὁ ἀληθὴς κτήτωρ τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων, καὶ β') νὰ παρακληθῶσιν ἐπισήμως οἱ πλούσιοι, ὅπως συνεισφέρωσι τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα πρὸς ἴδρυσιν ἐθνικοῦ μουσείου, ἐν ᾧ τὰ κειμήλια ταῦτα νὰ διατηρηθῶσιν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ ἵνα χρησιμεύσωσι πρὸς διηνεκῆ διδασκαλίαν τῶν νέων.

Προτείνω λοιπόν, εἶπεν ὁ κ. Σπαθᾶκης, ἵνα ὁ ἡμέτερος Σύλλογος συντελέσῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν πρὸς διάσωσιν τῶν κειμηλίων τούτων, συνεννοούμενος μετὰ τῆς ἐθνολογικῆς ἐταιρίας περὶ τοῦ πρακτέου.

Λαβόντων δ' ἐκ διαδοχῆς τὸν λόγον τῶν ἐταίρων κ. κ. Ἰω. Βαρτσέλα, Γ. Παπαθασσελείου, Γ. Μανούσου, Ν. Ἀναστασίου καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως κ. Χρ. Μαντζᾶκου, καὶ ὑποστηριζάντων τὴν πρότασιν τοῦ κ. Σπαθᾶκη ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως, ἵνα τὸ Προεδρεῖον εἴτε ἐγγράφως εἴτε προφορικῶς συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς «Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας» ἐνεργήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς εἰς ὅ,τι δέον πρὸς διάσωσιν καὶ εἰς ἐθνικὸν μουσεῖον κατάρθῃ τῶν κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, πρὸς διηνεκῆ μελέτην καὶ διαρκῆ θέαν τῆς νῦν καὶ τῶν ἐπιγιγνομένων γενεῶν.

Ἐν τῇ Ζ' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 22ας Ἀπριλίου (1884) μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν, δι' ὧν ἐπανελήφθησαν ἐν συντόμῳ τὰ ὑπὸ τῶν ἐταίρων κ. κ. Π. Κομνηνοῦ καὶ Ἀρ. Σπαθᾶκη ἐν τῇ Ε' εἰδικῇ συνελεύσει λεχθέντα, μὴ λαβόντος ἄλλου τινὸς τὸν λόγον, ὁ εἰδ. γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου Ἰω. Γ. Θεοδωρόπουλος εἶπε τοιαῦτα : Λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐθνικῆς τῶν παιδῶν μορφώσεως, πρῶτον μὲν ὁμολογῶ χάριτας τῷ κ. Σπαθᾶκη, διότι λαμπρῶς διετύπωσε τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀληθοῦς Ἑλλήνος καὶ διέγραψέ μοι τὰ ἀπαρτιζόντα τὴν φύσιν τοῦ Ἑλλήνος στοιχεῖα, πρὸς ἃ ὡς παράδειγμα καὶ σχεδὸν θέλω πειραθῆ νὰ συναρμολογήσω τὴν ἣν μέλλω νὰ εἶπω ὁμιλίαν.

«Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἐμελέτησα καὶ ἀπεθαύμασα τὴν καλλιτεχνικὴν εἰκόνα τοῦ ὄντως Ἑλλήνος, ἣν διετύπωσεν ὁ κ. Σπαθᾶκης τόσῳ μείζονα λύπην ἠσθόμην ὅτε ἀνελογισάμην «ὅποῖός τις εἶδει νὰ ᾗ ὁ νεώτερος Ἕλληνας καὶ ὅποῖος ἀληθῶς εἶνε ! »

Καὶ ὁ μὲν ὁ κ. Σπαθᾶκης δι' ὄντως θαυμασίων χρημάτων ἔγραψε τὴν εἰκόνα τῶν ἐθνικῶν τοῦ Ἑλλήνος χαρακτῆρων. Ἡμεῖς δὲ ἀποθλιπόντες εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας εἰκοσαετοῦς ἐν τοῖς σχολείοις πεί-

ρας ἀρούμενοι τὰ παραδείγματα, πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σπαθάκη ἐξαρθείσαν τοῦ Ἑλληνος φιλοστοργίαν, λέγομεν ὅτι τότε δύναται νὰ ᾔνε πραγματικὴ αὕτη, ὁπόταν ἐξάγῃται ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἴδια τέκνα μερίμνης καὶ φροντίδος τῶν γονέων, ἵνα ταῦτα γένωνται καλὰ καὶ ἀγαθὰ. Τούτου δὲ δύναται νὰ ἐπιτύχωσιν μόνον παιδευόμενα καλῶς δι' ὀρθῆς παιδείας ἐν τοῖς σχολείοις.

Ἐτέρωθεν δέ, ἐκ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐξω τούτων συμπεριφορᾶς τῶν παιδῶν δύναται νὰ κατανοήσῃ τις ἀσφαλῶς ὅτι κατὰ τοσοῦτον οἱ γονεῖς εἰσι φιλόστοργοι, καθ' ὅσον μεριμνῶσι περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων τῶν. Ἄλλὰ τὴν ἀκηδεῖαν τῶν γονέων ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τῶν τέκνων τῶν δὲν δύναμαι, ἐγὼ τοῦλάχιστον, νὰ ὀνομάσω *φιλοστοργίαν*. Διότι ἡ τυφλὴ ἀγάπη καὶ τάσις πρὸς ἀπόκρυψιν τῶν ἀμαρτημάτων ἢ ἐλαττωμάτων τῶν παιδῶν ἢ καὶ πρὸς δικαιολογίαν τούτων, ἥκιστα, νομίζομεν, δικαιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς φιλοστοργίας τοῦ νῦν Ἑλληνος γονέως. Ἄλλὰ μήπως τὰ τέκνα ἔχουσι βέλτιον εἰς τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἀγάπην καὶ φιλοστοργίαν; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἡ καθ' ἡμέραν πείρα διδάσκει ἡμᾶς ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ ἀγάπην ἐγκάρδιον καὶ σεβασμὸν ἀνυπόκριτον καὶ ὑπακοὴν δεικνύουσιν οἱ παῖδες πρὸς τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς.

Ὅποια δὲ ἡ θρυλλομένη τοῦ νῦν Ἑλληνος *φιλομάθεια*; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀμείνων θὰ ᾔν ἡ σιωπὴ, «βουῆς γὰρ ἐπὶ γλῶτταν μέγας βέβηκεν» ὁ δὲ λόγος γίνεται πρὸς εἰδότας. Ἄλλ' ἐπειδὴ, «ὅπου τις ἀλγεῖ, κείσε καὶ τὸν νοῦν ἔχει» ἐνταῦθα δὲ ἴσα ἴσα ἐνυπάρχει ἡ ποθητὴ λύσις τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος, ἀνάγκη νὰ ρηθῶσι καὶ ὑφ' ἡμῶν τὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀσθενοῦς πείρας ἐξηγημένα, ἵνα βαθύτερον ἐξακριβωθῇ τὸ σπουδαιότατον καὶ ζητικώτατον τοῦτο ζήτημα.

Διὸ ἐρωτῶμεν πάντα κατὰ βάθος τὰ πράγματα ἐξετάζοντα, ἐκ τίνων δεδομένων ἐξάγεται ἡ *φιλομάθεια* τοῦ νῦν Ἑλληνος; Ἐκ μεμονωμένων τινῶν παραδειγμάτων; ἢ ἐκ τῆς καθόλου ἐν τοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδαζούσης νεότητος; ἢ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια ἀνηκόντων, ὅσοι κατὰ τὴν τελευταίαν στατιστικὴν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας εἰσὶν ἐγγεγραμμένοι ἐφέτος εἰς τὰ μαθητολόγια; Ἄλλ' ἐὰν δύναμαι νὰ κρίνω ἐκ τοῦ σχολείου, ὅπερ ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω, τὸ σοφὸν λόγιον τῶν ἰσοθέων προγόνων ἡμῶν «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ» ἔχει καὶ ἐν τούτοις λαμπρὰν τὴν ἐπαλήθευσιν.

Ἄς μοι συγχωρηθῆ λοιπὸν, ἔστω καὶ ἀπαισιοδοξοῦντι, νὰ εἶπω μετὰ παρησιαίας ὅτι ἡμιμάθεια μὲν φιλαφητὴ εἰς τὰς κατωτέρας σχολικὰς τῆς παιδείας βαθμίδας ὑπάρχει, δοκησιοσοφία δὲ καὶ οἴησις καὶ κόμπος εἰς τὰς ἀνωτέρας, τὰς τε γυμνασιακὰς καὶ τὰς πανεπιστημιακὰς, ἐπικρατεῖ.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ κατάστασιν τῆς νεολαίας, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς φιλομαθείας, ἀφίνομεν εἰς ἄλλους, πολλῶ ἡμῶν κάρρονας, νὰ εἰπωσι τὰ εἰκότα, ἡμεῖς δὲ στρεφόμενοι εἰς τὸν στενὸν ἡμῶν κύκλον, τὸν σχολικόν, ἀδεῶς δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οὐδαμοῦ διακρίνομεν οὕσαν *φιλομάθειαν*. Ἄν δ' ἀπλοῦν βλέμμα ἤθελε ρίψει τις εἰς τὴν πραγματικὴν τῶν σχολείων τῆς μέσης παιδείσεως κατάστασιν, ἤθελε πεισθῆ ἀδιστακτικῶς ὅτι οἱ μαθηταί, πλὴν ἐξαίρεσεων, δὲν φοιτῶσιν, ἵνα μάθωσι γράμματα καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἵνα μορφωθῶσι καὶ ἠθοποιηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα διέλθωσι τὰς σχολικὰς τάξεις οὕτως ἢ ἄλλως καὶ λάβωσι τὸ περιπόθητον ἀπολυτήριον ὡς τίτλον μόνον τοῦ ἐπαγγέλματός των, ὅτι δῆλα δὴ ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ μαθηταί.

Ἐὰν δὲ ταῦτα μὴ ἔχωσιν οὕτως, ὡς ἐγὼ λέγω, διὰ τί λοιπὸν ἢ κατ' ἔτος ἀκουομένη κατὰ τὴν ἑναρξιν μαθημάτων κατακραυγὴ κατὰ τῶν σχολείων καὶ αἱ τοσαῦται μεμφιμοιρίαι κατὰ τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων καὶ τῶν Σχολαρχῶν, ὡς ἀπολυόντων μαθητὰς ἀνικάνους καὶ ἀστοιχειώτους πρὸς γυμνασιακὴν παιδευσιν; Διὰ τί οἱ εἰς τὰ γυμνάσια δοκιμαζόμενοι πρὸς κατάταξιν ἢ ὄλως ἀπορρίπτονται ἢ λίαν ἐπιεικῶς κρινόμενοι κατατάσσονται; Ἀθλία καὶ ἀξιοδάκρυτος, Κύριοι ἑταῖροι, ἵνα εἰπώμεν τὴν ἀλήθειαν, εἶνε ἢ κατὰ τὰς τῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις φοιτώσης νεότητος. Ἀτάκτως δὲ φοιτώσης καὶ κατ' ἐπίφασιν μόνον ἢ κατ' ἀνάγκην ἐπιβαλλομένων αὐτῇ ὑπὸ γονέων, μὴ δυναμένων τῶν πλείστων εἰς ἄλλο τι ἐπάγγελμα νὰ ἐπασχολήσωσιν ἐν τοιαύτῃ νεαρᾷ ἡλικίᾳ τὰ τέκνα των, μηδὲ τολμώντων πολλάκις ν' ἀπομακρύνωσι ταῦτα τοῦ σχολείου, διότι ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν ἢ οἰκογενειακὴ θέσις ἀπαιτεῖ τοῦτο.— Ἐπέμεινα, Κύριοι, εἰς τὰ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης παιδείσεως συμβαίνοντα, διότι ἐνταῦθα εἶνε ὁ κύκλος τῆς ἐμῆς πείρας, ἐξ ἧς ἐδυνήθην κατὰ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις νὰ συμβάλωμαι κάγω, ἂν δυνήθῃ, κατὰ τι εἰς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος, καὶ διότι ἐν τῇ καλῇ τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις φοιτῶντων παιδῶν δύναται ν' ἀνευρεθῆ ὁ μίτος τῆς λύσεως τοῦ ὑπὲρ συζήτησιν θέματος. *Καλῶς ὀργανωμένα ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἔχοντα φιλομαθεῖς καὶ φιλοτίμους μαθητὰς, τέκνα γονέων ἐνδιαφερομένων καὶ μεριμνῶντων εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ἀγωγὴν αὐτῶν, δύνανται νὰ συντελέσωσι*

τὰ μέγιστα εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ὅλου καὶ παρ' ὅλων ὁμολογουμένης ὡς οὐγὶ καλῶς ἐχούσης μέσης καὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ δὴ καὶ τῆς καθόλου ἔθνικῆς μόρφωσις καὶ ἑλληνοπρεποῦς ἀγωγῆς τῶν ἑλληνοπαίδων τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς.

Συναφῆς δὲ τῇ ἐν τοῖς γράμμασι παρίσταται καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς νεολαίας κατάστασις. Ἐάν δ' ἀνασκοπήσωμεν καὶ τὸ φιλόθησκον ἢ τὴν εὐσίβειαν τοῦ νῦν Ἑλλήνος. Καὶ ἐν τούτῳ βλέπομεν μᾶλλον τὸν κατὰ τύπους καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι σεβασμὸν πρὸς τὰ θεῖα. Καὶ αἱ μὲν ἀνώτεροι κοινωνικαὶ τάξεις μόνον κατὰ τὰς δημοσίας τελετὰς καὶ τὰς κηδεῖας πορεύονται εἰς τοὺς ναοὺς, ἀδιαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς τὴν ἐν αὐτοῖς τελουμένην θεῖαν μυσταγωγίαν, καὶ οὐδὲ πιστεύουσι κἄν εἰς τὴν ἀγιότητα τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων. Ὡς ψευδῆ δὲ πρόφασιν τῆς πρὸς τὰ θεῖα ἀδιαφορίας αὐτῶν προβάλλουσιν ὅτι δὲν εὐαρεστεῖ αὐτοῖς ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἢ *ritornelliar* καὶ εἴ τι ἄλλο ἀποκαλοῦσιν. Οἱ δὲ τῆς κατωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἀμάθεῖς ὅλως ὄντες καὶ ἀμόρφωτοι θρησκευτικῶς, καθ' ἕξιν καὶ κατὰ παράδοσιν μᾶλλον ἢ κατ' ἐπίγνωσιν φοιτῶντες εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ μάλιστα κατὰ τὰς πανηγύρεις, οὐδὲν ἐννοοῦσιν καὶ οὐδὲν δύνανται νὰ διδαχθῶσιν ἐκ τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας καὶ νομίζουσι ὅτι ἱκανὸν εἶναι τὸ νὰ ἐκκλησιάζωνται μόνον καὶ ν' ἀσπάζωνται τὰς ἀγίας εἰκόνας. Δύναται τις ὅμως ν' ἀποδώσῃ κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν αἰτίαν τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ ψυχρότητος καὶ εἰς τὴν ἀθλίαν ὑπό τε ἠθικὴν καὶ ὑπὸ πνευματικὴν ἐποψὴν κατάστασιν τῶν ἱερέων καὶ ἐν γενεῇ τῶν κληρικῶν. Ὡστε οὐδαμῶς καὶ ἐντεῦθεν δύναται νὰ προέλθῃ ἡ ὑπ' ἡμῶν ἐπιζητούμενη καθόλου ἔθνικὴ μόρφωσις τῶν νέων.

Περὶ δὲ *φιλοκαλίας* καὶ *καλλιαισθησίας* τοῦ νῦν Ἑλλήνος μηδὲ λόγος πρέπει νὰ γίνηται· διότι ἡ *φιλοκαλία* προϋποτίθησι μόρφωσιν καρδίας καὶ ἀνάπτυξιν διανοίας.

Ἄλλὰ μήπως δυνάμεθα κἄν νὰ παραμυθῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καυχώμενοι ἐπὶ τῇ *φιλοπατρῖα* τοῦ νῦν Ἑλλήνος; Ἡ πείρα διδάσκει ἡμᾶς ὅτι μόνον οἱ ὑπερανθρώπως ἀγωνισάμενοι πατέρες καὶ πάπποι ἡμῶν ἐδυνήθησαν διὰ *γνησίας φιλοπατρίας* νὰ μεγαλουργήσωσι. Νῦν δ' ὡς πρόσημα καὶ προπύργιον πολλῶν ἀτασθαλιῶν καὶ ἰδιοτελειῶν προὐβλήθη καὶ προβάλλεται ἡ *φιλοπατρῖα*. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὰς ἀπλοϊκὰς εἰς καρδίας τοῦ λαοῦ ἐμφανίζεται γενικώτερον τὸ αἰσθημα τῆς *φιλοπατρίας*, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· ἡ *φιλοπατρῖα* δεῖν νὰ κοσμή τούς *ἰθύντορας* τῆς πολιτείας καὶ

τά δρώντα ἐν τῇ πολιτείᾳ πρόσωπα, ἵνα ἀποδοῖ καρποφόρος καὶ παραγωγὸς ἐπιτυχῶν ἀποτελεσμάτων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι.

Τέλος, εὐθωμέν νῦν καὶ εἰς τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ σήμερον Ἕλληνας, τὸ φιλελεύθερον. Ἄλλ' ἂν τῷ ὄντι καὶ τοῦτο δύναται νὰ ρηθῆ ἀνεπιφυλάκτως ὡς διακρίνον τὸν Ἕλληνα, οἷονεὶ συμφυῆς τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ὄν, ἄλλοις δέδοται νὰ κρίνωσιν. Ἄν ὁμως λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰς ἐπι τῆς μεσοβασιλείας συμβάσας παρεκτροπὰς, δὲν δυνάμεθα καὶ ἐν τούτῳ νὰ ἐπαινέσωμεν τὸν σήμερον Ἕλληνα διὰ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ.

Τούτων οὕτω καθ' ἡμᾶς ἐχόντων, τί ποιητέον, ἵνα ἡ ἑλληνικὴ νεότης, καὶ ὁ ἐκ ταύτης καὶ διὰ ταύτης ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ μορφωθησόμενος ἑλληνικὸς λαός, ἔχη οὐχὶ *δυναμει ἀλλ' ἐνεργείᾳ* τὰ λαμπρὰ τοῦ ἀληθοῦς Ἕλληνος χαρακτηριστικά; Περὶ τούτου ρηθήσονται τὰ εἰκότα προσεχῶς, ἀφ' οὗ πρότερον οἱ μᾶλλον ἐπαίοντες εἴπωσι τὰ δέοντα καὶ ὑποδείξωσι τὰ κατάλληλα τῆς διορθώσεως μέσα.

Εἶτα ὁ κ. Ἀναστασίου εἶπεν ὅτι ὁ κ. Θεοδωρόπουλος καθ' ὑπερβολὴν πρέστησε τὰ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ παρὰ τοῖς μαθητεύουσι συμβαίνοντα ἄτοπα.

Ὁ κ. Σπαθᾶκης εἶπεν, ὅτι ὁ κ. Θεοδωρόπουλος δὲν ἐνόησε καλῶς τὴν ὁμιλίαν του, καθόσον διὰ ταύτης δὲν ἐσκόπει νὰ παραστήσῃ τὴν σημερινὴν κατάστασιν ἐν τοῖς καθέκαστα, ἀλλὰ τὸν ἀνέκαθεν ἐν τοῖς καθόλου ἐπικρατοῦντα χαρακτῆρα τοῦ Ἕλληνος.

Ὁ κ. Πρόεδρος εἶπεν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Θεοδωροπούλου λεχθέντα κυρίως εἰσὶ γνώμη αὐτοῦ περὶ τῆς νῦν σχολικῆς καταστάσεως, ἥτις ἀληθῶς ἔχει πολλὰ τὰ νοσηρὰ. Παρὰ πάντων δ' ὁμολογεῖται ὅτι ἡ κατάστασις τῶν σχολείων δὲν εἶνε εὐχάριστος.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐξετασθῆ καλῶς τὸ σχολικὸν ζήτημα, νὰ καταδειχθῶσι τὰ ἐν τῷ σχολείῳ ἀντιπίπτοντα, εἴτε ἂν ἐκ τῆς ἀκηδεΐας τῶν γονέων προέρχωνται ταῦτα εἴτ' ἂν ἐκ τῆς ὀλιγωρίας τῶν ἀρμοδίων εἴτε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων. Ὅποτεν δὲ ταῦτα πάντα ἀκριβῶς ἐξετασθῶσιν ἐν τῷ Συλλόγῳ, θέλομεν δυνηθῆ νὰ προτείνωμεν καὶ τὰ μέσα τῆς διορθώσεως αὐτῶν ἐπαρκῶς.

Κατόπιν λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Ν. Κοντόπουλος, εἶπεν ὅτι ἡ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ παρὰ τῇ μαθητεούσῃ νεολαίᾳ παρατηρουμένη ἀκοσμία προέρχεται ἐκ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀνατροφῆς ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐρωτᾷ δὲ τίνα λέγει ὁ κ. Σπαθᾶκης ἐθνικὴν μουσικὴν; τὰ ἐγγύρια ἔσμηκτα, ἤτοι τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ; Ἄλλὰ νοσ

μίξει ὅτι εἶνε λίαν ἀνεπαρκῆ ταῦτα καὶ δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι ποτε ἐθνικὴν μουσικὴν. Ἄλλως, πρὸς τί σπουδάζουσιν οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καὶ ὠδιδόν ἐστὶν ἰδρυμένον πρὸς διάδοσιν ταύτης; Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ εἶνε ἀνεγνωρισμένη ὡς λίαν μορφωτικὴ τοῦ ἤθους.

Ὡσαύτως παρετήρησεν ὁ κ. Κοντόπουλος ὅτι ὁ κ. Σπαθᾶκης κατακρίνει τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς ἐν γένει, ὡς ἀσέμνους καὶ συνιστᾷ μόνον τὰς ἐθνικὰς ὀρχήσεις. Ἐνῶ ἅπαντες ὁμοίως οἱ εὐρωπαϊκοὶ χοροὶ δὲν εἶνε ἀσέμνοι ὡς π. χ. ὁ τετράχορος καὶ οἱ κυκλικοὶ χοροί.

Ὁ κ. Σπαθᾶκης ἀπαντῶν εἰς ταῦτα εἶπεν ὅτι μουσικὴν ἐθνικὴν θεωρεῖ τὴν συγκινοῦσαν τὸν Ἕλληνα καὶ ἀναπτεροῦσαν τὸ φρόνημα αὐτοῦ, διὸ φρονεῖ οἱ καθ' ἡμᾶς μουσικοὶ ὀφείλουσι νὰ μελετήσωσι τὰ πατροπαράδοτα ἑλληνικὰ ἄσματα καὶ διὰ τούτων νὰ μορφώσωσιν ἐθνικὴν μουσικὴν καὶ ἐθνικὰς ἀρμονίας. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς χοροὺς ὠμολόγησεν ὁ κ. Σπαθᾶκης ὅτι μεταξὺ τῶν φραγκικῶν χορῶν εἰσὶ τινὲς ὄντως σεμνοὶ καὶ δύνανται νὰ διδάσκωνται εἰς τοὺς ἑλληνοπαιδας.

Ἀκολουθῶς ὁ κ. Γ. Μανουῖσος παρατηρεῖ εἰς τὸν κ. Ἀναστασίου ὅτι καλῶς περιέγραψεν ὁ κ. Θεοδωρόπουλος τὴν ἐν τοῖς σχολείοις κατάστασιν τοῦ ἤθους τῶν παιδῶν καὶ τὴν ὀλίγην αὐτῶν προσοχὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γραμμάτων, προστιθεὶς ὅτι καὶ οὗτος ἐκ τῆς ἰδίας μακρᾶς πείρας οὐχὶ εὐχάριστα ἔχει τὰ παραδείγματα διὰ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν. Διὰ τοῦτο λέγει εἶνε ἀνάγκη ὑπάρξεως ἐποπτῶν τῆς ἠθικῆς τῶν παιδῶν, ἤτοι παιδογόνων ὑποστηρίζει δὲ τὴν πρότασιν ταύτην διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ἐποπτείας τοῦ ἐν τῇ ἀρχαιότητι Ἀρείου Πάγου.

Εἶτα ὁ κ. Σπαθᾶκης διὰ πολλῶν παραδειγμάτων καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ὑπεστήριξεν ὅτι τὸν Ἕλληνα διακρίνει πάντοτε ἡ φιλομάθεια.

Ἐπὶ τέλους ὁ κ. Πρόεδρος ἠρώτησεν τὴν συνέλευσιν, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ συζήτησις ἢ νὰ ἀναβληθῇ εἰς ἄλλην συνεδρίασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν θέλει διατυπωθῇ καὶ τὸ τελικὸν συμπέρασμα τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε συζητήσεων. Ὁ κ. Σπαθᾶκης εἶπεν ὅτι προτίθεται εἰς τὴν προσεχῆ συνεδρίασιν τῆς συνελεύσεως νὰ λάβῃ τὸν λόγον, ἵνα ὑποδείξῃ τὰ μέσα δι' ὧν δύνανται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐθνικὴ μόρφωσις τῶν νέων, ὑποβάλλῃ δὲ εἰ τὴν ἔγκρισιν αὐτῆς καὶ τὸ τελικὸν τῶν συζητήσεων συμπέρασμα. Ὡσαύτω καὶ ὁ κ. Θεοδωρόπουλος ἐδήλωσεν ὅτι θέλει προτείνει τὰ μέσα δι' ὧν

μίξει ὅτι θέλει προκύψει ἡ διόρθωσις τῶν κακῶς ἐν τοῖς σχολείοις ἐχόντων.
 Ὁ δὲ κ. Κομνηνὸς εἶπεν ὅτι ἐν τῇ κατὰ τὴν προηγουμένην συνέλευσιν ἑμιλίᾳ τοῦ ὑπετύπωσεν ἐν δώδεκα ἐδαφίοις τὰ μέσα δι' ὧν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐθνικὴ τῶν νέων μόρφωσις. Προέτεινε δὲ ἵνα ληφθῶσι ταῦτα ὑπ' ὄψει τῆς συνελεύσεως εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος.

Ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 30 Μαΐου πρῶτος λαβῶν τὸν λόγον ὁ κ. Σπαθᾶκης ἐλεξε τάδε :

Κύριοι,

Εἶπομεν ἄλλοτε ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρέπει ν' ἀπορρέῃ ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ πάλιν εἰς τὴν προαγωγὴν αὐτοῦ ν' ἀποβλέπη. Εἶδομεν πρὸς τούτους ὅτι ἡ φιλοστοργία καὶ φιλοπατρία, ἡ φιλομάθεια καὶ φιλοκαλία, τὸ φιλόθρησκον καὶ τὸ φιλελεύθερον ἀποτελοῦσι τὸν ἐθνικὸν τοῦ Ἑλλήνος χαρακτῆρα, διότι αἱ ἀρεταὶ αὗται (ὡς εἶδομεν) παρατηροῦνται ἰνυπάρχουσαι εἰς τοὺς Ἕλληνας πασῶν τῶν ἐποχῶν. Ἄρα καὶ ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ἐθνικὴ τῶν ἐλληνοπαίδων ἀγωγή ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος πρέπει νὰ βασίζεται καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀπαρτιζουσῶν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων πρέπει νὰ ἀναφέρεται. Καὶ τὸ σχολεῖον λοιπὸν δι' ὧν ἔχει μέσων οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ εἰμὴ πῶς νὰ καταστήσῃ τοὺς ἐλληνοπαῖδας φιλοστόργους καὶ φιλοπάτριδας, φιλομαθεῖς καὶ φιλοκάλους, φιλοθρήσκους καὶ φιλελευθέρους. Ὄταν κατορθώσῃ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς τοιοῦτους, τότε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι μετέδωκεν εἰς αὐτοὺς ἐθνικὴν καὶ ἐλληνοπρεπῆ ἀγωγήν. Ὄταν τὸ σχολεῖον δὲν κατορθώσῃ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς τοιοῦτους, τότε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι δὲν μετέδωκεν εἰς τοὺς παῖδας ἐθνικὴν καὶ ἐλληνοπρεπῆ ἀγωγήν.

Ἦδη ἐρωτᾶται ποῖα εἶναι τὰ μέσα δι' ὧν δύναται τὸ σχολεῖον νὰ καλλιεργήσῃ τὰς ἀνωτέρω μνημνευθεῖσας ἀρετάς, τὰς ἀπαρτιζούσας τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, καὶ πῶς δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ καταστήσῃ τοὺς παῖδας φιλοστόργους καὶ φιλοπάτριδας, φιλομαθεῖς καὶ φιλοκάλους, φιλοθρήσκους καὶ φιλελευθέρους. Καθ' ἡμᾶς πολλὰ καὶ διάφορα μέσα ἔχει καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ὁ διδάσκαλος ὅπως καταστήσῃ αὐτοὺς τοιοῦτους. Πάντα δὲ τὰ μέσα ταῦτα εἶναι τὸ μὲν πρακτικὰ, τὸ δὲ θεωρητικὰ.

Καὶ τὴν μὲν φιλοστοργίαν δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ καλλιεργήσῃ ἐν